

Володимир ПЕТРЕНКО

аспірант кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики
Український державний університету
імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0009-0008-6013-9748>

КАРТИНА СВІТУ ЯК ПРОДУКТ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ІДЕЇ, СМИСЛИ, ЗНАЧЕННЯ

Важлива специфічна ознака людського буття пов'язана з практичною неможливістю сприймати дійсність в усій повноті взаємовпливів і причинно-наслідкових зв'язків. Такий стан речей не є наслідком апіорної упередженості чи недостатньої об'єктивності сприйняття людиною і людством світу – сутність проблеми зумовлена іншою причиною: навіть за умов цілком щирого бажання сприймати реалії максимально адекватно реалізація такого наміру на практиці є доволі проблемною з огляду на складну зумовленість системних реалій багатьма контекстами й підтекстами, унаслідок чого здебільшого доводиться мати справу з ефектом айсберга, коли видима частина об'єкта становить лише мізерну частину його загальної величини, тому складати враження про весь об'єкт на підставі цієї частини – справа вочевидь невдячна й приречена на профанування. Для подолання зазначеної перешкоди на шляху коректного сприйняття об'єктивних реалій людство вдається до послуг картин світу – своєрідних схем і моделей, які виконують функцію адаптативних прологів, що систематизують і категоризують весь масив уявлень про світ за певними смисловими й значеннєвими кластерами, істотно допомагаючи свідомості людини на початкових етапах сприйняття дійсності.

Ключові слова: картина світу, інформаційно-комунікативна взаємодія, соціокультурний підхід, ідейна сфера, смислове навантаження, причинно-наслідкова зумовленість, критеріальні виклики, фокусування суспільної уваги.

Volodymyr PETRENKO

THE WORLD PICTURE AS A PRODUCT OF INFORMATIONAL AND COMMUNICATIVE INTERACTION: IDEAS, MEANING, MEANING

An important specific feature of human existence is associated with the practical impossibility of perceiving reality in all its interdependencies and cause-and-effect relationships. This state of affairs is not a consequence of a priori bias or insufficient objectivity in the perception of the world by man and humanity – the essence of the problem is due to another reason: even under conditions of a completely sincere desire to perceive realities as adequately as possible, the implementation of such an intention in practice is quite problematic given the complex conditioning of systemic realities by many contexts and subtexts, as a result of which one mostly has to deal with the iceberg effect, when the visible part of an object constitutes only a tiny part of its total size, therefore, forming an impression of the entire object on the basis of this part is obviously ungrateful and doomed to profanation. To overcome this obstacle to the correct perception of objective realities, humanity resorts to the services of world pictures – peculiar

schemes and models that perform the function of adaptive prolegomena that systematize and categorize the entire array of ideas about the world according to certain semantic and meaning clusters, significantly helping human consciousness at the initial stages of perception of reality.

Key words: worldview, information and communicative interaction, socio-cultural approach, ideological sphere, semantic load, cause-and-effect relationship, criterion challenges, focusing of public attention.

Актуальність. Епоха інформаційного суспільства й притаманне їй лавиноподібне зростання інформаційних обсягів і комунікативної динаміки об'єктивно проблематизує (а тому й актуалізує) аспект ієрархізації і надання пріоритетного значення певним ресурсам та опціям завдяки ігноруванню решти інформаційно-комунікативного обсягу. Чому ми вдаємося до послуг одних інформаційних можливостей, нехтуючи іншими? Чому вважаємо валідними саме такі інформаційно-комунікативні засоби, а не інші? Ці та подібні до них запитання віддзеркалюють найбільш актуальні нині теоретико-концептуальні інтриги у сфері побудови переконливих і конкурентоспроможних картин світу.

Утім, діапазон актуальності зазначеним аспектом не вичерпується: на відміну від поширеного стереотипу, потребу в генеруванні картини світу неможливо звести до об'єктивної апіорної необхідності людини й суспільства отримувати максимально адекватне уявлення про дійсність. Ідеться про те, що часто людина й людство потребують картин світу, які не стільки коректно й педантично відображають наявні реалії (тобто є *об'єктивістськи-констатативними*), скільки пропонують моделі оптимізації чинного статус-кво (себто виконують функцію *проективну*), часто ігноруючи неістотні й другорядні деталі об'єктивної дійсності. Утім, із часом з'ясовується, що нібито неістотні й другорядні деталі насправді мають значно більше значення, ніж уважалося доти, а сукупність «неістотних дрібничок» за принципом доміно призводить до ефекту метелика – тектонічних змін на глобальному рівні.

Ще один актуалізаційний напрям стосується специфічних ознак інформації, до послуг якої вдаються на етапі формування й переформатування картин світу: річ у тім, що інтерпретативний супровід смис-

лів і значень призводить до фокусування (суспільної) уваги як на певних смислових орієнтирах, так і на відповідних цільових пріоритетах. Вістря проблемного виклику в такому разі стосується суб'єктності зазначених цільових пріоритетів: **формально вони здебільшого відрекомендовуються як глобальні, універсальні, загальнолюдські й т. ін., однак фактично обслуговують інтереси значно вузкого формату – регіональні, національні, корпоративні й навіть суто індивідуальні.**

Треба визнати, що цей аспект містить безліч складників – у діапазоні від етичних та етикетних підтекстів подібних «*Urbi et Orbi*» й до інтерпретаційних та функціональних складників, а саме: чи варто продовжувати робити вигляд, що поширені в інформаційному просторі нашого сьогодення маніпулятивна тенденційність та інтерпретаційне шахраювання й надалі сприйматимуться за «чисту монету», чи все-таки театр інформаційно-комунікативного абсурду неолібералізму, глобалізму й прогресизму зазнає докорінної перебудови на принципах *реалізму* й того, що новообраний президент США Дональд Трамп позначає терміном *common sense* – тобто елементарного *здорового глузду* як фундаментальної точки відліку осмислення будь-яких ідей, смислів і значень на всіх можливих рівнях (у діапазоні від індивідуального й до глобального).

Мета – проаналізувати актуальні виклики на адресу інформаційно-комунікативних взаємодій сучасності та окреслити засоби й принципи формулювання валідних відповідей.

Виклад основного матеріалу. Факт діалектичної взаємозумовленості мови та картина світу не підлягає сумніву: такий вердикт є не лише консенсусним, а й аксіоматичним в академічних колах. Різномудра виникають хіба що на рівні

понятійного розмежування картини світу та мовної картини світу. Здебільшого змістовна демаркація полягає в такому: якщо картина світу є статичним конкретно-історичним образом реальності, притаманним певному типу соціокультурної життєдіяльності, який формує певне світосприйняття, визначає ієрархію норм і табу, а також слугує взірцем й орієнтиром для ухвалення індивідуальних і колективних рішень, то мовна картина світу акцентовано динамічна: вона є продуктом мовленнєвої комунікації і тенденцій еволюціонування соціальних практик, що орієнтуються на специфіку конкретно-історичних потреб.

Кожна картина світу й будь-яка інформаційно-комунікативна взаємодія відштовхуються від певного ідейного забезпечення та смислової критеріальності. Тут не зайве звернутися до послуг концептуалістики Платона, за яким **ідея є конституїваним смыслом буття**. Інакше кажучи, якщо буття – це форма й тіло, то ідея – зміст (смысл) і буттєва місія (покликання) тіла. Саме по собі тіло – ніщо: за відсутності ідеї і буттєвої місії воно не має жодного значення.

Не буде перебільшенням стверджувати, що культура – це насамперед мовна дійсність, а мова, своєю чергою, постає універсальною формою вираження культури, артикуляції нею значущих смислових, ціннісних і артикулятивних аспектів. Цей аспект виразно виклав професор комунікативної психології Університету Торонто (Канада) Стівен Пінкер у книзі «Мовний інстинкт: як розум творить мову» [9].

Писемність як знакове відображення (кодифікація) мовних реалій є відносно автономною щодо усної мови реальністю, яка закріплює ідеї, смисли й значення мовної сфери на рівні конкретно-історичної нормативістики. Зокрема, «у піктографічному (малюнковому) письмі повідомлення передавалося за допомогою малюнків (часто таких, які викликають зорові асоціації), що означають окремі предмети, дії, процеси тощо. Писемність у її сучасному розумінні виникла в кінці IV – на початку III тисячоліття до н. е. в Єгипті та Месопотамії. З виникненням рабовласницького ладу з його

порівняно розвиненою політичною ієрархією, технікою обробки землі, ремісничим виробництвом піктографічне письмо вже не задовольняло потреб культури. З огляду на потреби часу, воно поступово трансформується в ідеографічне письмо, у якому кожен знак або виражав окремі поняття та ідеї, або міг розвивати, роз'яснювати зміст інших знаків» [5, с. 8–9].

Безсумнівно, основним комунікативним інструментом є вербально-мовленнєва форма спілкування. У цьому контексті не варто недооцінювати значення соціолекту як способу знакового закріплення соціокультурних уявлень (Ролан Барт): у кожного соціокультурного ареалу він специфічний, а його смисли й значення набувають достеменної виразності лише в межах автентичного соціокультурного середовища. Влучно зауважив щодо цього поет-інкогніто:

*Якщо ти кажеш, що нема різниці,
Якою мовою потрібно говорити,
Потий води з калюжі, не з криниці –
Яка різниця, звідки воду пити?*

Мистецтво володіння словом у Лесі Українки було майже бездоганим, проте навіть вона була змушена розпачливо констатувати:

*Слово, чому ти не твердая криця,
Що серед бою так ясно іскриться?
Чом ти не гострий, безжалісний меч,
Той, що здійма вражі голови з плеч?*

Щодо цього мимоволі напрошується низка запитань: чим зумовлене розпачливе визнання Лесі Українки, яка вміла, як ніхто інший, використовувати слово майже в будь-якому інструментальному режимі – і як твердую крицю, і як гострий, безжалісний меч, і в інших способах? Невже справа лише в провокативному кокетуванні із читачем з метою підживлення зацікавленості публіки до чергової поезії і себе особисто. У листах до Ольги Кобилянської Леся Українка кілька разів проливалася світло на цей дражливи́й аспект. Її відповіді були суголосні концептуальній сентенції Джелаладдіна Румі щодо того, що «**повното світу** не йде ні в яке порівняння з **порожнечою слів**» [6, с. 34].

Це дуже виразний світоглядний і критеріальний маркер: якщо відображення **повноти світу** подати у форматі **мети**, а вербальну версію мови (**слово**) визнати **засобом** досягнення такої мети, то варто визнати, що не вичерпати моря ситом – у тому сенсі, що **засіб слова апіорі приречений лише на часткове відображення мети вербального відтворення багатоманітності повноти світу**.

Якщо в когось щодо цього залишаються сумніви, то варто звернутися до аргументацій них послуг уже згаданого Джелаладдіна Румі: «**Silence is the language of God. Anything else is just bad translation**» [10, с. 71]. Інакше кажучи, **лише тиша як інструмент і засіб може виказувати респектабельні претензії на досягнення мети у форматі відображення автентичної повноти світу**. І якщо **тиша** віддзеркалює органічну єдність смислу, то **мова** є спробою артикуляції, демаркації та ієрархізації цієї смислової гомогенності [11].

Однак у багатьох випадках вербальний формат мови за критерієм артикулятивної переконливості й ефективності поступається візуальним засобам артикуляції. Не випадково одними з найбільш поширених пошукових запитів нашого сьогодення є словосполучення «top motivational pictures with deep meaning», «one picture **million words**» тощо [12].

Окрім того, що вербально-мовленнєва форма артикуляції надає інформаційно-комунікативному повідомленню надмірної дискретності, позбавляючи його системної цілісності та тієї єдності багатоманітностей, що лежить в основі будь-якого комплексного явища й процесу, також варто мати на увазі, що комунікативне значення різних інструментів вербального комунікування не є інваріантним і трансісторичним: відповідно до принципу розвитку воно зазнає істотних корекцій у відповідь на конкретно-історичні потреби, пріоритети й преференції.

У багатьох випадках невербальна форма транслювання думок, спілкування й комунікативної взаємодії вважається більш функціонально ефективною. Вищезгадане

мовчання належить якраз до переліку невербальних засобів спілкування.

Окрім мовчання, до категорії невербальних засобів спілкування належить мова тіла (міміка, погляди, жестикуляція, позування). Тут варто зробити істотне зауваження: **кожній функціонально суверенній соціокультурній сфері притаманна власна культура (чи пак – специфіка) невербального спілкування з лише їй властивими табу й пріоритетами, смисловими маркерами та значеннєвими канонами**. Принагідно зазначимо, що «першою монографією, яка узагальнювала дослідження про невербальні компоненти комунікації, стала книжка Джуліуса Фаста “Мова тіла” (Fast J. “Body Language”, 1970). Відтоді численні науково-популярні публікації про різні аспекти невербаліки часто фігурують під назвами “body language”, “bodily communication”» [2, с. 201].

У наш час своєрідною іконою у сфері стилістики й виразності мови тіла (особливо в сегменті використання рук) вважається Стівен Кольберт (Stephen Colbert) – телевізійний оглядач одного з найбільш рейтингових медіа продуктів «The Daily Show» [8]. Утім, майже кожна сфера публічної життєдіяльності має своїх авторитетів і взірців у сфері інформаційно-комунікативної артикуляції засобом мови тіла.

Загалом цей напрям комунікативістики в наш час переживає бум вірусної активності. Така особливість актуалізує потребу коректного сприйняття артикуляції засобом мови тіла. Це спонукало Пола Екмана та Воллеса Фрізена до написання резонансної книги під назвою «Демаскування обличчя: посібник із розпізнавання емоцій за мімікою» [7]. На багатьох наочних прикладах автори «Unmasking the Face» пояснюють, як правильно визначати емоції і виявляти, коли люди намагаються маскувати їх.

Загалом, треба мати на увазі, що, попри інструментальну конкурентність, **вербально-мовленнєва, невербальна та паравербальна форма спілкування не є принциповими антиподами й антагоністами: у практичній сфері суспільної життєдіяль-**

ності вони цілком можуть функціонувати на протагоністичних і взаємопотенційовальних принципах. Власне, саме з оптимальним симбіозом такої взаємодії пов'язані основні сподівання представників фахового середовища на приріст комунікативної ефективності людства в оглядовому майбутньому.

Також варто враховувати, що мають значення чимало інших аспектів – насамперед той, що «між мовною та соціальною (світоглядною, аксіологічною, телеологічною, політичною, господарсько-економічною і т. ін.) дійсністю є чіткий корелятивний взаємовплив. Зокрема, **мова є достеменно соціокультурним феноменом**, її взаємозв'язок із соціальним пізнанням і соціальними практиками є безперечним та визначальним як для мови, так і для соціуму. Натомість соціум когнітивно розробляє інструментально-функціональний зміст мови в історичних (вертикальних) та соціокультурних (горизонтальних) умовах і способах життєдіяльності» [3, с. 247–248].

Відповідно до «принципу терпимості» Рудольфа Карнапа, мова є грою задовільними правилами – тобто на апіорному рівні кожен мовний засіб відображення предметної сфери вважається цілком суверенним і рівнозначним в онтологічному та функціональному сенсі. Відмінності можливі лише на апостеріорному етапі, коли дається визнаки соціокультурна специфіка як мовної артикуляції, так і способів її сприйняття.

Єдина регламентна норма щодо мови стосується артикуляційної виразності, а саме: мова повинна володіти якомога вищим рівнем інформаційно-комунікативної ефективності. Така вимога, з одного боку, загострює аспект *сміслового релятивізму*, а з іншого – посилюється труднощами досягнення мети *сміслового конвенціоналізму*.

Необхідною умовою досягнення смислового конвенціоналізму є **культура розуміння**, яка виконує функцію коректного, семантично автентичного сприйняття інформації. У цьому контексті не викликає сумнівів нагальність потреби «приділення першочергової теоретико-концептуальної уваги факторам комунікативної ефектив-

ності культури розуміння та медійної компетентності» [3, с. 246].

На жаль, доводиться констатувати, що в наш час «відчувається небезпечна для адекватного сприйняття дійсності й наслідків такого сприйняття на рівні політико-управлінських практик нестача системного, критичного чи хоча б аргументованого аналізу стану речей... Натомість доводиться мати справу із суцільними ерзацами, некритично й нашвидкуруч запозиченими «методичками щастя» і клішованим мисленням, яке слугує живильним середовищем для когнітивних спотворень, маніпуляцій, пропаганди тощо» [4, с. 186–187].

Утім, статусом найбільшого проблемного фактору наділений аспект культури розуміння як умови й водночас результату інформаційно-комунікативних процесів. У цьому контексті велике значення має соціокультурна навантаженість мови й комунікації, яка генерує символічні поля та ієрархії, що не піддаються адекватному сприйняттю й автентичному засвоєнню репрезентантами інших соціокультурних кластерів.

Доводиться констатувати, що поширений у наш час продаж реклами (пропаганди, суспільно-політичних, ціннісних та етичних пріоритетів) в обгортці новин об'єктивно й закономірно призводить до того, що експертно-аналітичному середовищу дедалі частіше доводиться визнавати, що найбільш уживані слова, які претендують на статус базових концептів, катастрофічно втрачають свій смисловий рельєф – висловлюючись англійським афоризмом, «the word means absolutely nothing anymore».

Чому так відбувається? Причин чимало, а однією з основних є вірусне поширення такого інформаційно-комунікативного засобу, як постправа: її «істотною атрибутивною ознакою є ігнорування значущих фактів і альтернативних версій. В епоху постмодерну постправа перетворилася на ефективний інструмент здобуття й утримання (відтворення) влади у спосіб навіювання таких уявлень про дійсність, які насправді істотно відрізняються як від загальної картини дійсності загалом, так і від її профільних елементів зокрема» [1, с. 65].

А втім, проблема не вичерпується експансією постправди в усіх сферах публічності та інформаційно-комунікативної репрезентації, бо навіть сама по собі постправда не є чимось оригінальним і новаційним (чи інноваційним): на практиці постправда постає міксом, симбіотичним поєднанням уже давно відомих інформаційно-комунікативних практик із використанням НЛП-технологій, популізму, демагогії, пропаганди, фейкових новин, фреймінгу, вікон Овертона, чорної риторики тощо. Як кажуть у таких випадках фахівці в галузі філософії історії, усе нове – це добре забуте старе. Або й не забуте, а просто піддане процедурі реновації та апгрейду.

Висновки. В інструментальному сенсі мова є тим комунікативним порталом, засобом якого відбувається інформаційно-комунікативна взаємодія з метою формування певної картини світу. Сутність корелятивної залежності мови та картини світу виразно окреслюється концептуальною формулою: межі мови визначають межі картини світу. Саме мова виконує функцію того, висловлюючись фігурально, мольберта й палітри фарб, засобом яких кожен суб'єкт світоглядних функцій малює власну картину світу, презентуючи в такий спосіб власну версію світу. У такій системі смислових координат межі й обмеженість будь-якої картини світу віддзеркалюють межі та обмеженість мови, а ще точніше – її носіїв.

Утім, окреслена залежність не однобічна, а взаємна, адже особливості картини світу, її семантична ієрархія та аксіологічний рельєф так чи інакше здійснюють істотний зворотний вплив на мовну сферу, на її генезис і перспективи подальшого становлення. У цьому контексті істотного, а почасти й вирішального значення набуває фактор суспільної думки й управлінських рішень, а саме: чи зацікавлені ці чинники

в тому, щоб світ як об'єктивна дійсність був якомога коректніше віддзеркалений на рівні мовної картини світу? Здавалося б, позитивна відповідь на сформульоване запитання очевидна й беззаперечна, проте досвід еволюціонування мовно-комунікативного середовища епохи постмодерну якщо й не заперечив таке твердження, то, щонайменше, істотно похитнув впевненість у його безальтернативності на рівні різноманітних інформаційно-комунікативних практик.

До переліку актуальних викликів на адресу інформаційно-комунікативних взаємодій сучасності варто зарахувати насамперед фактор соціокультурної демаркованості, який накладає істотний відбиток на комунікативну ефективність мовних засобів. А оскільки інструментально бездоганих за критерієм ефективності мовних засобів не існує і позаяк ефективність застосування одного й того ж мовного засобу в різних соціокультурних ойкуменах може коливатися в доволі широкому діапазоні, то ключового значення набуває аспект доцільності застосування тих чи інших мовних засобів за конкретних соціокультурних умов й обставин.

Другий за рівнем складності проблемний виклик на адресу інформаційно-комунікативних взаємодій сучасності пов'язаний зі специфікою інформаційного суспільства, з лавиноподібним посиленням інформаційного пресингу і з поширеними зловживаннями медійними ресурсами з метою забезпечення не загальнолюдських чи національних, а корпоративних та індивідуальних інтересів. Такий проблемний вузол підлягає ефективному розв'язанню в спосіб деліберативної демократії, свободи слова й критичного мислення. Однак диспропорції у сфері медійних ресурсів і впливів за станом на сьогодні роблять цю перспективу примарною.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гурківська, А. І.** (2022). Політична дійсність в епоху постправди: змістовно-функціональні особливості : дис. ... доктора філософії за спеціальністю «052 – Політологія». Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ. 288 с.
2. **Махній, М. М.** (2012). Homo ethnikos: психологія і культура. Чернівці : Видавець Лозовий В. М. 400 с.

3. **Петренко, В. К.** (2024). Інформаційно-комунікативні тенденції сучасності як фактор життєдіяльності суспільства. *Культурологічний альманах*, (4), 246–255. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.28>.
4. **Самчук, З.** (2023). Перехрестя науково-освітніх альтернатив: монополія на прийняття рішень чи культивування компетентності?. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 28(2), 171–196. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-10>.
5. **Соснін, О. В.** (2011). *Комунікативна парадигма суспільного розвитку : навч. посіб* / О. В. Соснін, А. М. Михненко, Л. В. Литвинова. Київ : НАДУ. 220 с.
6. **Barks, C.** (2007). *Rumi: Bridge to the Soul: Journeys into the Music and Silence of the Heart*. HarperOne. 148 p.
7. **Ekman, P. & Friesen, W. V.** (2003). *Unmasking the Face: A Guide to Recognizing Emotions From Facial Expressions*. Malor Books. 232 p.
8. Late Night Hosts React To Trump's Stunning Reelection: Tears, Hope and Resilience. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=ISwjOFHFECQ>.
9. **Pinker, S.** (2007). *The Language Instinct: How the Mind Creates Language*. Harper Perennial Modern Classics. 576 p.
10. **Rumi, Jalalu'l-Din.** *Rumi: Selected Poems*. Ixia Press, 2022. 128 p.
11. THE SILENCE — TRUE MEDITATION | ERIC BUTTERWORTH. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=kMqGPnz0m3A>.
12. 50 pictures more powerful than words (with deep meaning) | one picture million words#12. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=auC6HggT0yM>.

REFERENCES

1. **Hurkiv's'ka, A. I.** (2022). Politychna diysnist' v epokhu postpravdy: zmistovno-funktsional'ni osoblyvosti [Political reality in the post-truth era: content-functional features]. Dys. ... doktora filosofiyi za spetsial'nistyu «052 – Politolohiya». Instytut politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny, Kyiv. 288 s. [in Ukrainian].
2. **Makhniy, M. M.** (2012). *Homo ethnikos: psykholohiya i kul'tura [Homo ethnikos: psychology and culture]*. Chernihiv : Vydavets' Lovozvy V. M. 400 s. [in Ukrainian].
3. **Petrenko, V. K.** (2024). Informatsiyno-komunikatyvni tendentsiyi suchasnosti yak faktor zhyttyediyal'nosti suspil'stva [Informational and communicative trends of the present as a factor of society's life activity]. *Kul'turolohichnyy al'manakh*, (4), 246–255. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.28>. [in Ukrainian].
4. **Samchuk, Z.** (2023). Perekhrestya naukovo-osvitnikh al'ternatyv: monopoliya na pryynyattya rishen' chy kul'tyuvannya kompetentnosti? [The intersection of scientific and educational alternatives: a monopoly on decision-making or the cultivation of competence?]. *Filosofiya osvity – Philosophy of Education*, 28(2), 171–196. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-10>. [in Ukrainian].
5. **Sosnin, O. V.** (2011). *Komunikatyvna paradyhma suspil'noho rozvytku : navch. posib* [Communicative paradigm of social development: teaching aids] / O. V. Sosnin, A. M. Mykhnenko, L. V. Lytvynova. K. : NADU. 220 s. [in Ukrainian].
6. **Barks, C.** (2007). *Rumi: Bridge to the Soul: Journeys into the Music and Silence of the Heart*. HarperOne. 148 p. [in English].
7. **Ekman, P. & Friesen, W. V.** (2003). *Unmasking the Face: A Guide to Recognizing Emotions From Facial Expressions*. Malor Books. 232 p. [in English].
8. Late Night Hosts React To Trump's Stunning Reelection: Tears, Hope and Resilience. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=ISwjOFHFECQ> [in English].
9. **Pinker, S.** (2007). *The Language Instinct: How the Mind Creates Language*. Harper Perennial Modern Classics. 576 p. [in English].
10. **Rumi, Jalalu'l-Din** (2022). *Rumi: Selected Poems*. Ixia Press. 128 p. [in English].
11. THE SILENCE — TRUE MEDITATION | ERIC BUTTERWORTH. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=kMqGPnz0m3A> [in English].
12. 50 pictures more powerful than words (with deep meaning) | one picture million words#12. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=auC6HggT0yM> [in English].